

Александар Раковић

УСКРШЊИ УСТАНАК У ИРСКОЈ 1916. У БЕОГРАДСКИМ НОВИНАМА

САЖЕТАК: У раду је приказано извештавање аустроугарског окупационог листа *Београдске новине* о Ускршњем устанку у Ирској 1916. године, којим је Немачка покушала да дестабилизује Британију.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Београдске новине*, Први светски рат, Ускршњи устанак, Ирска, Даблин, Британија, Аустро-Угарска, Србија, Београд.

ИРСКО ПИТАЊЕ ДО 1916.

Гладне године (1845-1851) изазване болешћу кромпира, тада основне намирнице у исхрани ирског становништва, проузроковале су смрт око милион Ираца и приморале још око милион да се исели у Северну Америку и Велику Британију.¹ За глад и болести које су харале, Ирци су оптуживали Енглезе који су током гладних година извозили храну из Ирске.² Ипак, ови трагични догађаји нису обесхрабрили ирску борбу која се у наредних неколико деценија одвијала у два вида. Кроз уставни и парламентарни вид закупци поседа су радили на осигурању својих добара, а кроз револуционарни вид одвијала се борба за самосталност Ирске. Револуционарна организација Млада Ирска је оружаним путем 1848. године покренула неуспешну побуну против британске власти. У годинама када су се Ирци борили за преживљавање није било могућности да овај устанак успе. Ипак, антагонизми и разлике на ирском острву бивали су све дубљи. У првој половини 19. века нарочито се индустријски развио протестантски Алстер, што са остатком Ирске није био случај. Током великих страдања од глади, појачана је подела између привилегованог унионистичког протестантског становништва и знатно сиромашнијих римокатолика. Иако је ли-

¹ E. R. R. Green, *Velika glad*, у: *Povijest Irske*, уредили Т. W. Moody and F. X. Martin, Zagreb 2003, 224–226. Опширније о *Великој глади* у: Peter Gray, *The Irish Famine*, London 1995.

² Čedomir Popov, *Gradanska Evropa (1770–1871)*, II, Novi Sad 1989, 65.

дер Младе Ирске Томас Дејвис сматрао ирску нацију јединственом, без обзира на верску или класну припадност, након Велике глади његова идеја била је неостварива. Млада Ирска је 1850. године добила своје политичко крило оснивањем странке под именом Закупничка лига. Странка је на изборима 1852. године освојила 40 мандата за британски парламент, од укупно 103 мандата колико је давала Ирска. Странка се услед личних сукоба ускоро распала. Примат у ирској борби је од тог тренутка све више припадао револуционарној идеологији.³

Припадници Младе Ирске су 1858. године основали Ирско републиканско братство (ИРБ, Братство) са центрима у Даблину и Њујорку. Братство је било познато и под именом Фенијанци. Они су прихватили Дејвисову „доктрину ирске нације“, али су истовремено били убеђени да ће Ирци само оружаним устанком, у најтежем моменту по Британију, стећи независност. Фенијанци нису били нарочито бројни и били су без подршке Римокатоличке цркве у Ирској која их је сматрала комунистима. Залагали су се за раздвајање цркве од државе. Док су ранији ирски национални покрети били окренути само народу Ирске, фенијанци су подршку за своју борбу добијали и од ирске емиграције из Сједињених Америчких Држава и Велике Британије. Ирци који су учествовали у Америчком грађанском рату, вратили су се 1865. године у Ирску да би подигли устанак против Британије. Устанак је пролонгиран за 1867. годину и доживео је неуспех. Организатори су утамничени,⁴ а Ирска је стављена под тежи режим који је британским властима давао могућност да се још жешће обрачунају са револуционарима.⁵

Британски премијер Вилијем Гледстон је схватио да се на ирско питање мора обратити пажња и предузео је неке кораке ради његовог решавања. Англиканској цркви у Ирској је 1869. укинут привилеговани положај. Годину дана касније, Британија иако је хтела, није законским путем успела да спречи протеривање ирских закупаца са земље. Гледстон је, такође, желео да задовољи и жеље римокатоличких Ираца за високим образовањем. Због тога је 1873. године донет посебан закон, који је имплементиран када је следећи британски премијер Бенџамин Дизраели почео да гради универзитет на којем је требало да се школују и ирски римокатолици.⁶

Ирски протестант и некадашњи униониста Ајзак Бат је 1870. године основао Покрет за самоуправу Ирске. Бата су подржавали и фенијанци. На изборима 1874. године Батова листа је освојила више од половине ирских мандата. Међутим, њену парламентарну борбу британски конзервативци и либерали нису уважавали. Батови ирски посланици су провоцирали у парламенту, а у томе се нарочито истицао млади посланик, ирски

³ T. W. Moody, *Fenianism, samouprava i zemljišni rat*, у: *Povijest Irske*, уредили T. W. Moody and F. X. Martin, Zagreb 2003, 228–231.

⁴ *Истио*, 231–232.

⁵ J. B. Tarle, A. B. Jefimov, Ф. И. Нотович, В. М. Хвостов, *Историја новоза века II*, Београд 1949, 116.

⁶ T. W. Moody, *нав. дело*, 233–234.

протестант Чарлс Стјуарт Парнел. Бат се због тога сукобио са Парнелом. У страначком дуелу са млађим, Бат је поражен.⁷ Парнел је ускоро створио Ирску парламентарну партију.⁸ Од 1878. године почео је да сарађује са фенијанцем Мајклом Девитом, који је са лидером америчких фенијанаца Џоном Девојем обликовао нову националну политику којом су револуционари и аутономисти дошли до компромиса око два питања: побољшања аграрних прилика и стварања ирске самоуправе.⁹

Парнел се, као и Бат, залагао за самоуправу Ирске у оквиру Британске империје, познату као хоумрул (Home Rule). Сарадња са фенијанцима довела је 1879. до оснивања Аграрне лиге путем које је сељачки покрет закупаца требало да пружи допринос Парнеловим политичким тежњама. Закупци су започели солидарно одбијање плаћања закупнине земљопоседницима и тиме покренули бојкот који је до 1881. узео толико маха да је британска влада дала полицији овлашћења да према својој вољи хапси и претреса.¹⁰ Доношење аграрног закона 1881. као уступка ирским сељацима, није донело никакве промене јер се Ирска није умирила.¹¹ Британски парламент је затим усвојио закон којим се у Ирској заводи строги режим. Парнел, лидер ирских посланика који су покушали опструкцију доношења овог закона, ухапшен је као и активисти Аграрне лиге. Након хапшења је започео масовни бојкот ирских закупаца против којих су земљопоседници започели војне акције, али оне нису дале резултат. Гледстон је почео преговоре са утамниченим Парнелом и њих двојица су 1882. склопили споразум о пуштању на слободу лидера Аграрне лиге, потреби доношења закона о одлагању плаћања заосталих дугова, обустави исељавања сељака и прекиду опструкције и аграрног терора. Међутим, одмах након закључења споразума фенијанци су у Даблину убили државног секретара за Ирску лорда Кавендиша, па су Британци у Ирској установили ванредне судове. Аграрна лига је хапшењима уништена. Ипак, доношење овог акта привремено је коштало лорда Вилијема Гледстона власти јер су ирски посланици 1885. пришли конзервативцима чиме је премијер у Доњем дому изгубио већину и затим поднео оставку.¹²

Гледстон је 1886. године победио на изборима и поново је дошао на власт. Због релативне либералне већине у Доњем дому склопио је договор са Парнелом ради стварања стабилне власти преко ирских гласова. Тада је обећао хоумрул. Тај Гледстонов потез довео је до цепања либерала, који су се на ирском питању поделили, и предлог закона о самоуправи Ирске (First Home Rule Bill) је у Доњем дому одбачен.¹³ За конзервативце и део либе-

⁷ Исто, 234–236.

⁸ Alvin Jackson, *Ireland 1798-1998*, Oxford 2004, 141.

⁹ Т. В. Мооду, *нав. дело*, 236–237.

¹⁰ Ј. В. Тарле, *нав. дело*, 116–117.

¹¹ Слободан Јовановић, *Сабрана дела Слободана Јовановића 10: Примери политичке социологије: Енглеска, Француска, Немачка 1815-1914*, Београд 1990, 67.

¹² Ј. В. Тарле, *нав. дело*, 116–118.

¹³ Исто, 118–119.

рала овај предлог закона је био раван издаји Британске империје и алстерских протестаната. Но, и да је тада прошао у Доњем дому, где је прегласан мањом већином, не би прошао у Горњем дому. Четири године касније Ирска парламентарна партија се услед личних сукоба поцепала, а Парнел је 1891. године умро.¹⁴ Гледстон се вратио на власт 1892. и опет притиснут релативном либералном већином дошао је на идеју да Ирцима 1893. понуди други предлог закона о самоуправи Ирске (Second Home Rule Bill). Овога пута Доњи дом је прихватио предлог закона али га је Горњи дом одбио. Разочарани Гледстон је након тога поднео оставку и напустио политику.¹⁵

После Парнелове смрти ирски политички покрет је уступио водеће национално место културним и спортским друштвима. Једна од важнијих улога припала је књижевнику, ирском националисти и сепаратисти Вилијему Батлеру Јејтсу. Он је оживљавао келтску прошлост Ирске и на њој је градио модеран ирски национални идентитет.¹⁶ Јејтс и његови сарадници из света културе радили су за ирску националну ствар на енглеском језику. Они су били Англо-Ирци, чији су рад са симпатијама посматрали интелектуални кругови гелских Ираца. Ипак, између ове две групе интелектуалаца које су говориле енглеским односно гелским језиком постојали су извесни различити културолошки приоритети.¹⁷

Након Велике глади гелски, тј. ирски језик нагло је почео да опада. Половина ирске популације је 1845. године говорила ирским језиком, а само шест година касније тај број је износио 23%. Међутим, 1891. ирски језик је пао на само 14,5%. На челу најмоћније организације за очување ирског језика Гелске лиге, која је основана 1893. године, био је Даглас Хајд. Он је сматрао да је нужно спровести „дезанглизацију Ирске“. Гелске организације су се крајем 19. века избориле за прихватање судских сведочења на ирском језику, а почетком 20. века њиховом заслугом ирски језик је уведен у школе и на даблински универзитет. Прве новине на ирском језику су почеле да излазе 1899. године. Уредник им је био Патрик Пирс.¹⁸ Гелска атлетска асоцијација, блиска фенијанском покрету, основана је 1884. године. Ширила је ирски национални дух путем неговања старих ирских спортова: харлинга и ирског фудбала. Почетком 20. века постала је извориште милитантног ирског републиканизма. Из ове асоцијације су се регрутовали добровољци у доцнијем устанку и рату против британске власти.¹⁹

Поред Јејтса и Хајда још је један утицајан човек одбацивао „пост-парнеловску политику самоуправе“, идеолог Шин фејна и уредник новина Јунајтед ајришмен, Артур Грифит. Он је сматрао да ирско питање мора

¹⁴ T. W. Moody, *нав. дело*, 242–243.

¹⁵ J. B. Tarle, *нав. дело*, 125.

¹⁶ Donal McCartney, *Od Parnella do Pearsea, у: Povijest Irske*, уредили T. W. Moody and F. X. Martin, Zagreb 2003, 245–247.

¹⁷ Alvin Jackson, *нав. дело*, 170–177.

¹⁸ *Истио*, 177–181.

¹⁹ *Истио*, 181–183.

бити решено према мађарском моделу, односно моделу реалне уније. Тиме би Ирска са Великом Британијом била у истом односу као Мађарска са Аустријом. Грифит је мислио да би двојна монархија имала подршку у Ирској. Неколико сепаратистичких организација које су подржавале Грифитове идеје, сјединиле су се 1908. године у партију Шин фејн. На изборима исте године Шин фејн је доживео тежак пораз од Ирске парламентарне партије. Упркос залагању Шин фејна за двојну монархију, која би се остварила путем пасивног отпора, ова странка је постала веома блиска Ирском републиканском братству које је сматрало како револуција треба да доведе до ирске републике. За револуцију су се залагали и ирски социјалисти Џејмса Конолија. Када је 1913. дошло до радничких немира у Даблину, Коноли је основао Грађанску војску која је требало да штити раднике у штрајку.²⁰ Шин фејн, Ирско републиканско братство и Грађанска војска су 1916, заједно са ирским добровољцима покренуле Ускршњи устанак у Даблину.

Девет година након Парнелове смрти Ирска парламентарна партија је превазишла поделе на фракције и успоставила страначко јединство. И поред победе британских либерала и очекиваног новог предлога закона о аутономији Ирске 1906, до тога ипак није дошло. Трећи предлог закона (Third Home Rule Bill) стигао је пред британски парламент тек 1912, а две године доцније је коначно и усвојен.²¹ Међутим, због почетка Првог светског рата закон је остао непримењен.²² Будући да су 1911. ирски посланици помогли либералима да изврше реформу Горњег дома након које је овај дом могао одлагати законски предлог за два сазива али више не и одбацивати га, било је очекивано да се услуга Ирцима врати путем давања самоуправе. Либерали су предложили и закон којим Ирска треба да добије сопствени парламент.²³ Суочени са могућношћу да Ирска заиста добије самоуправу унионисти су 1912. основали паравојну формацију Алстерска добровољачка снага, а 1913. њихови политички представници донели су одлуку да успоставе привремену власт на североистоку Ирске уколико Ирска добије аутономију. Створен је унионистички покрет отпора на северу Ирске. Лидер и политичког и војног крила ал-стерског покрета био је сер Едвард Карсон.²⁴ Појава ових наоружаних унионистичких група пробурила је ирски милитантни сепаратистички покрет. Тако су 1913. основани Ирски добровољци, које је водио лидер Ирске парламентарне партије Џон Редмонд. Ирско републиканско братство и Шин фејн су сматрали унионистички покрет отпора сметњом за аутономију Ирске и претњом која би могла довести до њене поделе. Гелска лига је од организације за очување ирског језика постала екстремна националистичка политичка група. Због

²⁰ Donal McCartney, *нав. дело*, 248–252.

²¹ Francis Costello, *The Irish Revolution and its Aftermath 1916-1923*, Dublin 2003, 2–3.

²² Donal McCartney, *нав. дело*, 256.

²³ Слободан Јовановић, *Сабрана дела Слободана Јовановића 10...*, 92–93.

²⁴ Francis Costello, *нав. дело*, 3–4.

тога је њен председник, протестант Даглас Хајд 1915. поднео оставку. Политички покрет за аутономију Ирске тада је коначно устукнуо пред републиканским покретом, тј. ирским национализмом и сепаратизмом који је током прве деценије 20. века постао синоним за римокатоличку Ирску.²⁵

Но, у продубљивању ирских антагонизама и креирању атмосфере предратног стања на овом острву, велику улогу одиграла је и једна спољна сила – Немачка. Немачко војно уплитање у Ирској почело је допремањем оружја алстерским протестантским паравојним формацијама током априла 1913.²⁶ и поново крајем априла 1914. године.²⁷ Немачка је, међутим, наоружавала и ирске сепаратисте. Она је сматрала да ће Енглеска грађанским ратом у Ирској бити онемогућена да учествује у светском сукобу који је био на помолу.

ИРСКО-НЕМАЧКЕ ПРИПРЕМЕ УСКРШЊЕГ УСТАНКА

Везе између Немачке и Ирске одржаване су преко Њујорка. Информације које су стизале у Берлин биле су плод сарадње ирске и немачке емиграције у Сједињеним Америчким Државама и њихових контаката са немачким дипломатама и научницима. Искључиви повод за ову сарадњу која је почела 1907. био је да се нанесе политичка штета Британији. Сарадња је интензивирана 1914. пре и након избијања светског рата. Један од најважнијих састанака немачког амбасадора у Вашингтону Хајнриха фон Берншторфа са шефовима америчког удружења Ираца Гелски клан, одржан је 24. августа 1914. у Немачком клубу на Менхетну. Уредник новина Гелик америкен и лидер Гелског клана Џон Девој тада је саопштио Немцима како ће Ирцима бити потребна немачка испорука оружја и један број немачких официра за збацивање британске власти у Ирској. Ирци би борбом везали британске снаге и онемогућили их да пруже војну подршку својим трупам у Европи које су ратовале против Немаца. Девој је нагласио како Ирцима није потребна немачка финансијска подршка. Фон Берншторф је о састанку обавестио Берлин. Немачка влада је упитала свог амбасадора у Вашингтону да ли би једна декларација подршке ирском покрету за независност била од користи. Фон Берншторф је одговорио потврдно. У том тренутку, прве испоруке немачког оружја већ су биле у Ирској.²⁸

Сер Роџер Кесмент, један од лидера Ирских добровољаца и бивши британски дипломата, 1914. путовао је широм Америке ради прикупљања новчане помоћи за своју организацију. Лидери ирског покрета у Америци су га радо прихватили и он је учествовао у преговорима са Немцима. Кес-

²⁵ *Исио*, 5–13.

²⁶ *Исио*, 4.

²⁷ Oonagh Walsh, *Ireland's Independence 1880-1923*, London 2002, 38.

²⁸ Reinhard R. Doerries, *Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany*, London 2000, 1–3. – Књига представља збирку докумената о ирско-немачким односима током Првог светског рата са опширним уводом приређивача.

мент је са симпатијама говорио о Немцима који су се, према њему, у светском сукобу борили за „праву европску цивилизацију“. У писму немачком цару указивао је да Ирска мора бити укључена у конфликт како би се ослободила британске власти. Путем даблинске штампе позвао је Ирце да се не придружују рату против Немачке и тиме је за Британце постао само издајник. Његов пут у Немачку организовале су амбасада Немачке у Вашингтону и конзулат Аустрије у Њујорку. У Берлин је допутовао 31. октобра 1914. године. Циљеви Кесментове мисије били су да издејствује немачку декларацију о подршци независности Ирске, подршку будућем устанку у Ирској, формирање војне јединице састављене од заробљених ирских војника британске војске које су држали Немци и пропагандну кампању у Немачкој ради добијања јавне подршке за евентуалну немачку војну интервенцију у Ирској. Након састанка са немачким државним подсекретаром за спољне послове Артуром Цимерманом, државник је пожелео да се у име Немачке објави да „уколико пут рата који Немачка није желела буде водио немачке снаге до обала Ирске, оне се неће тамо искрцати као освајачи... већ као оружана подршка пријатељима, вођена само dobrим намерама према земљи и народу којима Немачка жели само национално благостање и националну слободу“. Немачки канцелар Бетман Холвег је овластио министарство спољних послова да горњи текст, са незнатним изменама, објави као декларацију.²⁹

Немци су планове за инвазију на Ирску сматрали реалним. Немачки војни аташе у Вашингтону Франц фон Папен убрзо је јавио Берлину прве детаље замишљене операције према којима би се инвазија извршила силом „не мањом од 25.000 војника са 50.000 додатних пушака“. Он није сумњао у успех акције и подршку ирских војника у британској војсци. С тим у вези, Кесмент је у децембру 1914. примљен код немачког канцелара Холвега. Убрзо потом је склопљен уговор између Немаца и ирских револуционара о организацији Ирске бригаде састављене од ирских заробљеника у Немачкој, која би била послата у Ирску ради борбе против Енглеза. Уговор је предвиђао да их у Ирску заједно са једним бројем немачких војника и официра искрца немачка морнарица, али да уколико из неког разлога до искрцавања не дође, Ирска бригада ратује на страни Немачке на другим ратиштима. Таква могућност је била потпуно неприхватљива за америчке Ирце, а Кесментова агитација међу заробљеним Ирцима у Немачкој свакако је давала слабе резултате. Ирско републиканско братство, пак, није ни ратификовало овај уговор.³⁰

Односи између Кесмента и немачке владе током 1915. постајали су све гори. Било је све јасније да Немачка нема никакав нарочити интерес у ирском националном покрету, осим да веже што више британских војника за немире у Ирској и осујети регрутацију. Кесмент је покушавао да поправи ове односе, али је убрзо пао на терет немачке државе и финансиј-

²⁹ *Истито*, 4–8. – Цитат текста декларације према Дориесу.

³⁰ *Истито*, 8–10. – Цитат према Дориесу.

ске дотације његових немачких пријатеља. Британска пропаганда није пропуштала да то помене. Још теже су му пале вести из Америке да неки амерички Ирци агитују против њега. Због фијаска који је доживео са Ирском бригадом почео је да размишља о повратку у Америку, јер је сматрао како без Ирске бригаде између Ираца и Немаца нема ничега. Током пролећа 1915. Немачку је, како би се информисао о Кесментовим активностима, посетио његов пријатељ из Даблина, кооснивач Ирских добровољаца Џозеф Планкет. Планкет је немачку владу обавестио о револуционарним плановима, па се канцелар Холвег сложио да Ирцима пошаље помоћ у наоружању. Након Планкетовог повратка у Ирску, лидери револуционара су одлучили да одустану од устанка 1915. У јесен исте године, у Даблину је одлучено да устанак против британске власти почне на Ускрс 1916. У том тренутку Немачка је већ одустала од планова за инвазију на Ирску. Да би се коначно решила Ирске бригаде, за коју се пријавило само 58 ирских заробљеника, Немачка је у децембру 1915. одлучила да је пошаље као помоћ немачкој војсци ради инвазије на Египат. На концу, само је 14 Ираца прихватило да у Египту ратује на немачкој страни.³¹ На Ирску бригаду је тиме стављена тачка, а самим тим и на могућност њеног искрцавања у Ирској.

Ипак, то није био и крај ирско-немачке сарадње. Лидер Гелског клана Џон Девој је у фебруару 1916. обавестио Немце да ће ирска револуција почети на Ускрс и затражио је од Немаца помоћ у оружју од 25.000 до 50.000 пушака, са неколико добрих официра, која би требало да стигне између Великог петка и Ускрса. Ирци су сматрали да ће с оваквом помоћи, уз војне ресурсе којима су већ располагали, за веома кратко време успоставити контролу над Ирском. Немци су прихватили да пошаљу Ирцима 20.000 пушака и 10 митраљеза са муницијом и експлозивом, које су се очекивале у Ирској између 20. и 23. априла. Немци, који су снажно желели да се лише Кесментовог присуства, одлучили су да њега и педесетак припадника Ирске бригаде пребаце до Ирске ратним бродом. Али више није било помена искрцавања немачких војника поменутих у уговору из 1914. године. Да би ућуткала све снажније Кесментово противљење, немачка влада му је запретила да ће га оптужити за отказивање и саботажање војне пошिल्ке Ирској. Схвативши да без адекватне припреме устанак у Ирској неће успети, Кесмент је у Ирску послао свог сарадника да би саветовао отказивање устанка. Међутим, овога су британске снаге убиле пре него што је пренео поруку. Кесмент је био уцењен и није имао више куд него да прихвати немачке услове и да се с оружјем и припадницима Ирске бригаде искрца у Ирској. Почетком априла из Ирске му је стигло Планкетово писмо са поруком да ће устанак почети у недељу увече на Ускрс и да немачко оружје мора стићи најкасније дан касније, да су немачки официри нужни као и немачка подморница у даблинској луци. Кесмент је писао Планкету да немачки официри неће помоћи устанак, али су писмо за-

³¹ Исто, 11–15.

држале немачке власти. Ипак, и поред лоших односа са Немцима, Кесмент је преко својих веза међу америчким Немцима издејствовао да њега и двојицу сарадника до Ирске превезе подморница. Остали ирски добровољци преведени су поново у ратне заробљенике.³²

Кесмент је 12. априла кренуо у Ирску да би спречио устанак у чијем је организовању и сам учествовао. Оружје за Ирску је путовало бродом према договору ирских револуционара и немачке владе, утаношеном преко Гелске лиге, Немачке канцеларије у Њујорку и немачке амбасаде у Вашингтону. Међутим, обавештајни агенти америчке владе су упали у Немачку канцеларију и запленили разна документа, међу њима и она о припремама устанка у Ирској и транспорту немачког оружја. Британци су сазнали за ирске и немачке планове. Британска морнарица је пресрела немачки брод с оружјем и заробила посаду. Кесмент се са двојицом пријатеља 21. априла искрцао на ирску обалу, али је одмах ухаћен. Преко римокатоличког свештеника који га је посетио у затвору послао је последњу поруку револуционарима да одложе устанак. Али без успеха.³³

И поред новонасталих проблема са наоружањем и оштрих вербалних сукоба међу неким ирским устаничким лидерима, војни савет ИРБ је одлучио да устанак почне. Војни стратеги устаничког покрета били су лидер Грађанске армије Џејмс Коноли и главни оперативац Ирских добровољаца Џозеф Планкет, уједно и члан војног савета ИРБ. Да би придобили умереније Ирце, неколико дана пред устанак фабриковали су документ са лажном британском наредбом о хапшењу и уништењу покрета Ирских добровољаца. Слични фалсификати су растурани широм Ирске. На Ускршњи понедељак 24. априла букнуо је жесток устанак у Даблину, уз неколико мањих устанака широм Ирске.³⁴ Две хиљаде устаника, махом припадника ИРБ и Грађанске армије, заузеле су централне делове Даблина. Лидер ИРБ и командант устанка Патрик Пирс је прокламовао Ирску Републику, а себе прогласио председником привремене владе. Међутим, како устанак није захватио читаву Ирску, устаници су се предали 29. априла, након шест дана уличних борби. Петнаест вођа устанка је погубљено,³⁵ а 2000 осталих устаника затворено, али убрзо пуштено на слободу.³⁶

Ускршњи устанак у Ирској дошао је у неповољном тренутку по Британију јер је само три месеца раније Галипољска кампања окончана дебаклом британских снага које су у сукобу са Турцима претрпеле преко 200.000 жртава.³⁷ Такође, након петомесечне турске опсаде Кут-ел-Амаре у Месопотамији око 8000 британских војника се предало турским снагама управо

³² *Истио*, 16–22.

³³ *Истио*, 22–25.

³⁴ Alvin Jackson, *нав. дело*, 201–205.

³⁵ William H. Kautt, *The Anglo-Irish War, 1916-1921: A People's War*, Westport, CT, 1999, 49.

³⁶ Francis Costello, *нав. дело*, 23.

³⁷ John H. Morrow Jr, *The Great War: An Imperial History*, New York 2003, 91–93.

истог дана када су Британци угушили ирски устанак, 29. априла 1916.³⁸ Ирски устанак је због тога био веома интересантан немачкој и аустроугарској јавности. Постављало се питање да ли ће после пораза на Истоку, Британци изгубити и на Западу, чак на својој територији. Британски пораз у Ирској дао би Централним силама нову предност. Да је којим случајем устанак успео, Немачка вероватно не би пропустила прилику да ревитализује планове о инвазији на Ирску и нападу на Британију с леђа. Те могућности су се Британци ужасавали. Аустроугарска окупациона власт у Србији је због тога о ирском устанку редовно обавештавала своју јавност.

УСКРШЊИ УСТАНАК У БЕОГРАДСКИМ НОВИНАМА

Након пораза Србије и успоставе аустроугарског режима на њеној територији, сви српски листови су били забрањени. Аустроугарски Гувернман је одмах почео да издаје своје гласило *Београдске новине*.³⁹ Ова дневна новина је објављивана латиницом на српско-хрватском језику, ијекавицом. Новина је имала и своје немачко издање, *Belgrader Nachrichten*.⁴⁰ Будући да су новине штампане латиницом, тешко се може рећи да су биле намењене становништву Србије које је у то време познавало углавном само ћирилицу. Ученији Срби из Србије који су могли да читају српски језик написан латиницом, а при том нису били у егзилу, интернацији или затвору, сасвим сигурно нису били примарна адреса пропаганде ових новина. Ово се може поткрепити чињеницом да су аустроугарске власти своје службене новине, законе и наредбе у окупираној Србији издавале латиницом и ћирилицом.⁴¹ Тиме још јасније видимо да се аустроугарски окупатор становништву Србије обраћао ћириличним писмом и да су *Београдске новине* служиле као информатор аустроугарској окупационој администрацији и трупам из крајева Аустро-Угарске насељених српским и хрватским становништвом. Немачко издање новина служило је њиховим колегама који су говорили немачким матерњим језиком.

Информације о догађајима у устаничкој Ирској, али и постустанич-

³⁸ George H. Allen, *The Great War: The Wavering Balance of Forces*, Philadelphia 1919, 318–320.

³⁹ Андреј Митровић, *Окупација*, у: *Историја српског народа*, VI-2, Београд 1994, 159.

⁴⁰ Према подацима из заглавља *Београдских новина*, овај лист је од 15. децембра 1915. до 15. марта 1916. излазио трипут недељно, а од 16. марта 1916. до 29. јуна 1918. излазио је дневно. Београдске новине су продаване „у Београду и у крајевима запоседнутим од царско и краљевских чета, у Хрватској-Славонији, Босни-Херцеговини и Далмацији“, али и изван ових подручја. Уредник је био гроф Јурај Оршић-Славетићи. Тираж новина није навођен.

⁴¹ Милица Кисић, Бранка Булатовић, *Српска штампа 1768–1995: Историографско-библиографски преглед*, Београд 1996, 196–199. – У Београду су објављивани Зборник закона и наредба Цесарске и Краљевске војне управе у Србији и Службени гласник Цесарског и Краљевског окружног заповедништва Београд – околина, те у Ваљеву Службени лист Цесарског и Краљевског окружног заповедништва.

ком периоду, стизале су телеграфским путем, углавном потписане као „нарочити брзојав Београдских новина“ или као вест аустроугарске државне телеграфске агенције Кореспонденц-биро. Ове телеграфске вести су најчешће стизале из Лондона и холандских градова, а много ређе из Швајцарске, Немачке и Сједињених Америчких Држава. Најчешће цитирана штампа у овим вестима била је британска. *Београдске новине* су давале и своје анализе ситуације у Ирској.

Београдске новине су почеле са извештавањем из Ирске пре априлског устанка. Почетком фебруара 1916. оне су известиле о писању даблинског Ајриш тајмса, према којем се мобилизација у Ирској одвијала тако лоше да су ирски пукови морали да буду попуњавани војницима из Енглеске. Ову вест је потврдио и лондонски Тајмс.⁴² О бунту против мобилизације писано је и наредног месеца, када је јављено да су противници мобилизације расподелили оружје и започели уличне борбе. Сматрано је да је последица „овог народног покрета, да се ниједан Ирац више не јавља као регрут за енглеску војску“.⁴³ Јавно мњење којем су се обраћале *Београдске новине* потом је обавештено да је у Даблину проглашено опсадно стање и да се „ирско радништво спрема на оружани отпор против енглеске војске“.⁴⁴ Објављено је и да је бивши амерички генерални конзул у Минхену Џон Гафни изјавио како је Ирска „велики концентрациони логор“ и да су у њој „закони и права уништени“. Гафни је тврдио како амерички Ирци „потстичу Ирску на устанички покрет, да помогну својој гоњеној браћи у Енглеској“. Он је био уверен да се Британија плаши Ирске јер је „енглески парламенат искључио Ирце да регрутује“, а британска влада је из истог разлога у Ирској „устпоставила два војна збора“.⁴⁵ Средином априла *Београдске новине* су писале да британске власти у Ирској спроводе цензуру јер „десет дана нијесу никакве ирландске новине стигле на копно. Па и енглески листови не добијају никаквих вијести из Ирланда“.⁴⁶ Међутим, одмах потом је јављено да је према вестима из Лондона опсадно стање проширено над целом Ирском и да су у Даблину избили „револуционарни нереди“.⁴⁷ Наравно, колико год да је аустроугарска пропаганда преко *Београдских новина* преувеличавала догађаје у Ирској пре избијања Ускршњег устанка или емитовала нетачне информације, устанак Ираца био је само питање тренутка. У сваком случају, немачка пропаган-

⁴² Engleski irski vojnici, *Beogradske novine*, 3. februar 1916. – Информација из Амстердама.

⁴³ Ulične borbe u Dublinu, *Beogradske novine*, 19. mart 1916. – Информација из Потердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁴⁴ Radnički ustanci u Irskoj. Opsadno stanje u Dublinu, *Beogradske novine*, 30. mart 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁴⁵ Antiengleski pokret u Irskoj. Sijela Irska – jedan koncentracioni logor, *Beogradske novine*, 2. april 1916. – Информација из Берлина као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁴⁶ Engleska cenzura. Mali izvještaji iz Irlanda, *Beogradske novine*, 12. april 1916. – Информација из Потердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁴⁷ Opsadno stanje u Irskoj. Revolucioni izgređi u Dublinu, *Beogradske novine*, 13. april 1916. – Информација из Женеве.

да је знала да ће устанак у Ирској почети на Ускршњи понедељак, 24. априла 1916. па су дезинформације о почетку револуције десетак дана пре њеног стварног почетка биле део ратне пропаганде.

Београдске новине су опширно извештавале о Ускршњем устанку у Даблину. О његовом почетку пренето је писање лондонског Дејли мејла: „На други дан Ускрса била је на тргу Феникс парада такозване грађанске војске, која се послѣ свечаности са натакнутих бодовима враћала у град. Путем среле су се ове чете са једним одјелом дублинске војне посаде. Два војника од грађанске војске пуцали су на војнике и убили три часника и неколико војника. Војници су узвратили ватром. Ово је био почетак свеопштег устанка... читав дан трајао је жесток бој. У ноћи је град био у потпуној тами, па је дошло до пљачкања... Губици су Енглеза знатни“.⁴⁸ *Београдске новине* су пренеле Ројтерсову вест да се, поводом избијања немира у Даблину, британски државни секретар за Ирску Августин Бирел обратио Доњем дому: „Велика гомила људи, који стоје у вези са једном познатом револуционарском дружином, силом је преузела поштанску зграду, пресецајући телеграфске и телефонске везе, и заузимајући поред поште и куће у главним улицама поред кеја. У току дана, пристигле су трупе, у чијим је рукама сада ситуација“.⁴⁹ Поводом новонастале ситуације, британски премијер лорд Херберт Асквит је јавности презентовао телеграм ирског вице-краља према којем је ситуација у Ирској била задовољавајућа. У сукобима је било жртава међу ирским побуњеницима. Британци су саопштили да је у Даблину „објављен ратни закон“ и да је у осталим деловима Ирске ситуација мирна. Демантована је вест да су побуњеници заузели двор вице-краља.⁵⁰ Ипак, истог дана *Београдске новине* су пренеле како „лондонски извештаји говоре“ да је у Ирској избила револуција која се из Даблина проширила на средњу и јужну Ирску и да су учешће у устанку узели и сиромашни и богати Ирци. Јављено је како је у „Дублину устаницима пошло за руком, да освоје сва државна звања и да посједну главне улице“.⁵¹ Приказано је како „паришка радикална штампа говори о догађајима у Дублину са узбуђењем, да је положај гори него што је јављено. Владина штампа хоће тиме да умири, што су енглески гарнизони у Ирској довољни, да сваку побуну у Ирској сузбију. Опозициони листови говоре противно, да Француска сада разумије, зашто Енглеска тако грозничаво

⁴⁸ Ustanak u Irskoj. Početak borbi, *Beogradske novine*, 1. maj 1916. – Информација из Лондона добијена од аустроугарске државне агенције К. К. Telegraphen-Korrespondenz-Bureau, познате и као Korr.-Büro, чије су информације Београдске новине потписивале скраћеницом К.Б. (КБ). Хронологију и податке о аустројској државној агенцији видети у чланку: *Hintergrundinformation. Geschichte der Nachrichten in Österreich*, Wien, 11. Oktober 2005. Чланак се налази на сајту Die APA-OTS Originaltext-Service GmbH, člana APA – Austria Presse Agentur Gruppe – www.ots.at.

⁴⁹ Teški nemiri u Dublinu, *Beogradske novine*, 27. april 1916. – Информација из Амстердама, КБ.

⁵⁰ Pobuna u Irskoj, *Beogradske novine*, 28. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁵¹ Veliko proširenje pobune, *Beogradske novine*, 28. april 1916. – Информација из Роттердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

чезне, да чете у земљи задржи, као и да отеже са законом о продужењу војне службе“.⁵² Јављено је и да је обустављен цивилни телеграфски саобраћај из Енглеске према Ирској.⁵³ *Београдске новине* нису пропустиле да пропрате нападе на источну обалу Енглеске, које су предузеле немачка флота и авијација током вечери Ускршњег понедељка и дан касније. Ове новине су пренеле и саопштење британске војске да та немачка акција није имала озбиљнијих последица по британске војне снаге.⁵⁴

Ипак, након почетних вести о потпуној британској самоуверености, стигле су и оне које су говориле супротно. *Београдске новине* су објавиле како је у британском Доњем дому саопштено да ирски устаници у Даблину држе главну пошту, две железничке станице и да су пресекали све телеграфске жице. Такође је саопштено како се у граду воде борбе између устаника и војске, да су британске снаге запоселе седиште устаника и да су похапшени помагачи који су из иностранства потајно довозили оружје и муницију.⁵⁵ Лорд Асквит је изјавио како је ситуација у Ирској критична и да је проглашено опасно стање на њеној читавој територији.⁵⁶ Према извештавању *Београдских новина*, Даблин се налазио у „побуњеничким рукама“, а „тобож је енглеским четама пошло за руком, да заузму главни стан побуњеника и да га униште... Како се говори, енглеска је влада сазнала, да постоји основа, да се Ирска створи потпуно независном, да се прогласи за републику и да се захтјева, да је Енглеска одмах призна“.⁵⁷ *Београдске новине* су у складу са разумљивом ратном пропагандом желеле да прикажу ситуацију у Ирској тежом него што је заиста била. Објавиле су како је Бирел, наводно у Доњем дому рекао „да се мора настојати да вијести из Ирске не продру у неутралне земље, а најмање у Америку, гдје би ове вијести могле учинити лош утисак“.⁵⁸ У Горњем дому је постављено питање да ли је Британија заиста „господарица ситуације у Ирској“.⁵⁹ Лист је пренео писање Дејли њуза који се питао „да ли се влада последњих година уопште бавила приликама, које су сада довеле до отвореног устанка“.⁶⁰ *Београдске новине* су извистиле како је у Лондону „узбуђење, каквога од

⁵² Uzbuđenje u Parizu, *Beogradske novine*, 28. april 1916. – Информација из Женева као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁵³ Obustava telegrafskog saobraćaja u Irskoj, *Beogradske novine*, 28. april 1916. – Информација из Ротердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁵⁴ Napad na englesku obalu, *Beogradske novine*, 28. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁵⁵ Ustanak u Irskoj, *Beogradske novine*, 29. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁵⁶ Proglašeno opasno stanje nad svom Irskom, *Beogradske novine*, 29. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁵⁷ Ustanak u Irskoj traje dalje, *Beogradske novine*, 29. april 1916. – Информација из Ротердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁵⁸ Donji dom i prilike u Irskoj, *Beogradske novine*, 30. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁵⁹ Engleski gornji dom i stanje u Irskoj, *Beogradske novine*, 30. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁶⁰ Slabost engleske vlade, *Beogradske novine*, 30. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

почетка рата није било. Мисли се да влада још непрестано крије прави обим немира и да су ови далеко озбиљнији, него ли што их званични извештаји представљају... У Лондону су већ скоро увјерени да савлађивање побуњеника неће ићи тако лако и да ће подуже трајати... Посјед жељезничке станице нарочито је важан за побуњенике, јер се сви часници посаде због ускршњих празника налазе ван Дублина. Многи енглески часници похватани су од побуњеника када су хтјели с трке да се врате у Дублин... Побуњеници су добили оружје из Америке⁶¹. Ипак, само дан након последњих извештаја који су британски положај у Ирској приказивали као лош, *Београдске новине* су јавиле да је британски генерал Френч објавио како се стање у Даблину знатно побољшало, да је палбом уништена градска пошта, да се вођа побуњеника Пирс рањен предао и да је убијен Коноли, па је „побуна у Дублину на тачки да буде угушена“⁶². Информација о Конолијевом убиству није била тачна. Он је погубљен доцније. Дезинформација о ликвидацији овог харизматичног лидера, осим ако се није радило о случајности, очигледно је требало да обесхрабри остале устанике. Но, пошто је поред Даблина устанак избио у само неколико места широм Ирске, Френч је означио устанак у Ирској „само делимичним“⁶³. Пропаганда или пак потпуна дезинформисаност ишле су дотле да су *Београдске новине* пренеле како је миланска штампа јавила да су ирски устаници заробили британског вице-краља у Ирској⁶⁴. Такође су известиле и да су оружје и муниција допремљени у Ирску почетком рата и да су доцније допуњавани⁶⁵. Та чињеница била је добро позната светској јавности, јер су Немци пред почетак светског рата наоружавали прво протестантску, а потом и римокатоличку страну. Ову другу су, заједно са америчким Ирцима, наоружавали и током светског рата.

Чланке о републиканским успесима и великим борбама, замениле су вести о поразу ирских револуционара. *Београдске новине* почетком маја нису имале дилему о судбини устанка. Објавиле су вест о безусловној устаничкој предаји коју је потписао „предсједник провизорне републиканске владе“ Патрик Пирс⁶⁶. Поводом сламања устанка *Београдске новине* су објавиле свој опширан ауторски чланак у којем је поред осталог стајало: „То би била дакле једва једном побједа Енглеза у коју се не смије посумњати. А добијена је по крваве жртве. По дублинским улицама гомила-

⁶¹ Veliko uzbuđenje u Londonu, *Beogradske novine*, 30. april 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁶² Poslednji izvještaj generala Frenchsa, *Beogradske novine*, 1. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁶³ Ulične borbe u Dublinu, *Beogradske novine*, 2. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁶⁴ Vicekralj uhvaćen?, *Beogradske novine*, 1. maj 1916. – Информација из Лугана, КБ.

⁶⁵ Izvještaj jednog očevidca, *Beogradske novine*, 1. maj 1916. – Информација из Хамбурга, КБ.

⁶⁶ Predale se vođe ustanka, *Beogradske novine*, 3. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

ју се љешеви поубијаних, а у изгорјелим кућама погинуше жене и дјеца, велељепне зграде постадоше рушевине и згаришта... При свему том остаје ирско питање отворена рана на тијелу Велике Британије... Ниједан од народа, које је Велика Британија подјармила, није са толиком бруталношћу третиран као Ирци, чија богата и цвјетала држава под Енглезима постаде права ропска земља“. Даље је још речено: „Мржња оборених, прикриће се сада... али ће се... јачом силином испољити, када само прилике буду повољне... Револуционарни покрет у Ирској већ од дужег времена добива главну снагу и потпору од ирских емиграната у Америци, и ови ће сада са већом страсношћу него ли икад потпиривати и кријепити струју против Енглеске...“. Потом је уследио закључак: „Прву своју несумњиву побједу [у светском рату – прим. А. Р.], однијела је Енглеска над непријатељем у рођеној земљи, који је врло лоше наоружан и опремљен био“. ⁶⁷ Вести о бројним жртвама међу ирском децом *Београдске новине* су желеле да потврде писањем лондонског Дејли мејла. ⁶⁸ Оне су дале и коментар париске новине Батај, која је сматрала како „можемо пожалити, али не смијемо осудити, јер не знамо, колико су Ирци морали и колико јесу патили“. ⁶⁹ Преузета је вест агенције Ројтерс да је и у другим деловима Ирске заведен мир. ⁷⁰ *Београдске новине* су пренеле писање лондонског Тајмса да су се устаници предали у потпуно деморалисаном стању. Овај британски лист кривио их је за цивилне жртве, прека стрељања полицајца, па чак и разарање града, а демантовао је вести о Конолијевој смрти, објавивши да је овај ирски лидер заробљен. ⁷¹ Британска војска је изразила захвалност својим војницима на одличном држању током уличних борби. ⁷² *Београдске новине* су јавиле да је лондонски Дејли мејл известио како су у опустошеном Даблину британске трупе претрпеле велике губитке, а Тајмс је у исто време писао да припадници Шин фејна очекују избијање новог устанка. ⁷³ На крају, *Београдске новине* су известиле и да је лорд Асквит у Доњем дому објавио како су тројица лидера ирских устаника, који су потписали прокламацију о проглашењу Ирске Републике, стрељани. Међу њима је био и Патрик Пирс, ⁷⁴ самопрокламовани председник Владе Ирске Републике.

⁶⁷ Prva engleska pobjeda. Osvojenje Dublina, *Beogradske novine*, 3. мај 1916.

⁶⁸ Poginulo mnogo djece, *Beogradske novine*, 3. мај 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁶⁹ Francuski sud, *Beogradske novine*, 3. мај 1916. – Информација из Женеве као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁷⁰ Položaj u Irskoj, *Beogradske novine*, 4. мај 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁷¹ Konac dublinske tragedije, *Beogradske novine*, 4. мај 1916. – Информација из Амстердама, КБ.

⁷² Vojna zapovjest generala Maxwella, *Beogradske novine*, 5. мај 1916. – Информација из Даблина, КБ.

⁷³ Opustošenja u Dublinu, *Beogradske novine*, 5. мај 1916. – Информација из Хага, КБ.

⁷⁴ Pogubljenje trojice vođa, *Beogradske novine*, 5. мај 1916. – Информација из Лондона, КБ.

Београдске новине су јавиле да је државни секретар за Ирску Августин Бирел поднео оставку,⁷⁵ и да је у свом последњем говору у Доњем дому признао како је погрешно проценио снагу Шин фејна, нагласивши ипак како су ирски војници на свим ратиштима „најчаснији и најбољи заступници“ Британије.⁷⁶ Доцније је јављено како је оставку поднео и вице-краљ лорд Вимборн,⁷⁷ али вест није била тачна. Београдске новине су пренеле Тајмсово писање о захтевима за свеопште разоружавање Ираца.⁷⁸ Егзекуције устаничких лидера су настављене,⁷⁹ као и осуде на тамнице и присилан рад.⁸⁰ Средином маја војно-судски претреси против устаника били су завршени⁸¹ и скоро сви лидери устаника погубљени.⁸² *Београдске новине* су јавиле да су „пронађене чак и републиканске поштанске марке, које је требало пустити у промет“ у случају успеха устанка.⁸³ Пренето је да Дејли мејл пише о хиљадама мртвих ирских устаника.⁸⁴ Ово је, наравно, била дезинформација. Ипак, *Београдске новине* су известиле како су се поводом догађаја у Даблину, нарочито егзекуција, чуле оштре полемике у британском Доњем дому. Тамо је речено да је „погубљавање изазвало у становништву Дублина прави бијес, а претрес домова и апшење гони народ, да се држи нелојално. Млади Ирци, који су хтјели да ступе у војску, неће сад на то никад више ни помислити“.⁸⁵ *Београдске новине* су, као што смо видели, британску победу у Даблину назвале првом у Првом светском рату. Лоша процена британских власти да се брутално обрачунају са револуционарима разгневила је ирско становништво које до тада није имало симпатије за устанике. Овим је створена основа за нову фазу револуције која је уследила три године касније и имала велику подршку ирског народа.

Београдске новине су пратиле и деловање америчких Ираца. У Сједињеним Америчким Државама су одржавани скупови Ираца на којима је исказана захвалност Немачкој „што сада стоји на страни Ираца, као нека-

⁷⁵ Ostavka državnog tajnika Birrella, *Beogradske novine*, 5. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁷⁶ Pogubljenje trojice vođa, *Beogradske novine*, 5. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁷⁷ Ustanak u Irskoj, *Beogradske novine*, 12. maj 1916.

⁷⁸ Razoružanje Irske, *Beogradske novine*, 7. maj 1916. – Информација из Ротердама, КБ.

⁷⁹ Smrtne osude, *Beogradske novine*, 7. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁸⁰ Osude, *Beogradske novine*, 8. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁸¹ Ustanak u Irskoj, *Beogradske novine*, 13. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁸² Preko 150 smrtnih osuda, *Beogradske novine*, 10. maj 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁸³ Pažljiva spremanja, *Beogradske novine*, 7. maj 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁸⁴ 3000 mrtvih ustaša, *Beogradske novine*, 7. maj 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁸⁵ Ustanak u Irskoj. Oštri napadi protivu vlade, *Beogradske novine*, 15. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

да Француска на страни младе американске републике“.⁸⁶ Лондонски Дејли мејл је тих дана оптужио уредника Гелик америкена и лидера Гелске лиге из Њујорка Џона Девоја да је „извезао оружје и муницију за Ирску и тиме повриједио неутралност Америке“.⁸⁷ *Београдске новине* су објавиле да вашингтонска штампа пише како се спрема „америчка нота Енглеској“, јер „како је њемачка влада примила америчко схватање о ратовању с подводницама, постоји јача струја за какав снажнији поступак противу Енглеске. Британски поступак према Ирској знатно појачава ту струју. Нарочито увиђа влада у Вашингтону, да би пријекор, да она не подржава једнаку неутралност, доиста створило вјеровање у ширим круговима Сједињених Држава, ако се не би предузели кораци противу енглеских незаконитости“.⁸⁸ *Београдске новине* су јавиле и да је један амерички сенатор поднео резолуцију у којој се налаже истрага о сигурности Американаца који живе у „револуционарним крајевима“ Ирске.⁸⁹ *Београдске новине* су оваквим вестима желеле да прикажу како чак и Америка због ирског питања стоји против Британије.

Крајем маја 1916. године *Београдске новине* су писале да је лорд Асквит, током путовања по Ирској слушао утиске како „управа у земљи не вриједи ништа“ и како је „надошао час, када се може ријешити ирско питање“.⁹⁰ Ове новине су месец дана потом јавиле да лондонски Морнинг пост пише како су присталице Шин фејна славиле немачке победе.⁹¹ Иако су *Београдске новине* најављивале нове ирске устанке, уследили су само спорадични немири⁹² и масовни протести ирских републиканаца којима су римокатолички свештеници помагали тиме што су у црквама проповедали „сасвим отворено начела ирског покрета за слободу“.⁹³ Ирски епископи су одбијали захтев британске владе да казне своје свештенике.⁹⁴

Суђење и осуда сер Роцера Кесмента су представљали природан крај Ускршњег устанка. Кесментов случај пунио је странице светске штампе, а изузетак нису били ни аустроугарски листови. *Београдске новине* су јавиле о Кесментовом неуспеху и хапшењу. Оне нису имале информацију да је

⁸⁶ Izjave simpatija od strane amerikanskih Iraca, *Beogradske novine*, 5. maj 1916. – Информација из Берлина, КБ.

⁸⁷ Osude, *Beogradske novine*, 8. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁸⁸ Raspoloženje u Americi, *Beogradske novine*, 27. maj 1916. – Информација из Њујорка, КБ.

⁸⁹ Amerikanci u Irskoj, *Beogradske novine*, 21. maj 1916. – Информација из Њујорка, КБ.

⁹⁰ Ministar predsjednik Aquith o irskom pitanju, *Beogradske novine*, 27. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁹¹ Otvorena radost u Irskoj, *Beogradske novine*, 21. jun 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁹² Ponovni nemiri u Dublinu, *Beogradske novine*, 20. jun 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁹³ Kako je u Irskoj, *Beogradske novine*, 28. jun 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁹⁴ Držanje sveštenstva, *Beogradske novine*, 28. jun 1916. – Информација из Хага.

Кесмент путовао подморницом и да је пошилка са оружјем путовала бродом, па је објављено како су Кесмент и један део посаде брода заробљени док су покушавали да искрцају оружје и муницију, те да им је брод потопљен.⁹⁵ Овај дневни лист је пренео писање Дејли мејла да је Кесмент са ирских обала пребачен у Лондон и да ће га британска влада оптужити.⁹⁶ О Кесменту се одмах повела расправа у британском Доњем дому па се чуло и питање британском премијеру Асквиту „да ли он може зајамчити парламенту и народу, да ће вођа усташких Ираца Кесмент бити сместа стријељан“. Асквит је одговорио да тај тренутак није био погодан за отварање таквог питања.⁹⁷ Али свакако је Кесментова судбина многимима већ унапред била позната. *Београдске новине* су пренеле писање италијанског дневног листа Коријере дела сера који је из Лондона јавио како ће против Кесмента бити спроведен скраћени поступак и да ће бити обешен.⁹⁸ Упоредо са јавно изнешеним мишљењима како Кесмент као издајник Британије мора бити погубљен, неки су сматрали да би он морао бити сматран вођом ирских устаника, а не издајником Британије, па због тога не би требало да буде погубљен.⁹⁹ Британску владу је за милост молила и Кесментова сестра, али њена молба није била прихваћена.¹⁰⁰ Суђење се ближило, па су чланци у *Београдским новинама* били све занимљивији. Пренета је вест из Манчестер гардијана да ће се током суђења нарочито обратити пажња и на Кесментово душевно стање.¹⁰¹

Конечно, суђење Роџеру Кесменту због велеиздаје започело је 17. маја 1916. у лондонском полицијском суду. Суђење је било отворено за јавност, а дворана испуњена новинарима, како британским тако и страним.¹⁰² Сутрадан је случај предат поротном суду.¹⁰³ Али, као што је било очекивано, након нешто више од месец дана суђења, Кесмент је осуђен на смрт због велеиздаје.¹⁰⁴ *Београдске новине* су јавиле како су сви поротници изјавили да је Кесмент крив. Након пресуде Кесмент је оспорио валидност

⁹⁵ Sir Roger Casements zarobljen, *Beogradske novine*, 27. april 1916. – Информација из Ротердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁹⁶ Zarobljenje Casementa, *Beogradske novine*, 29. april 1916. – Информација из Амстердама, КБ.

⁹⁷ Donji dom i prilike u Irskoj, *Beogradske novine*, 30. april 1916. – Информација из Лондона, КБ.

⁹⁸ Spor protiv Casementa, *Beogradske novine*, 3. maj 1916. – Информација из Лугана као „нарочити брзојав Београдских новина“.

⁹⁹ Sudbina Casementa, *Beogradske novine*, 4. maj 1916. – Информација из Хага.

¹⁰⁰ Sestra Casementova moli za milost, *Beogradske novine*, 6. maj 1916. – Информација из Ротердама као „нарочити извјештај Београдских новина“.

¹⁰¹ Proces protiv Casementa, *Beogradske novine*, 8. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

¹⁰² Ustanak u Irskoj. Početak rasprave protiv Casementa, *Beogradske novine*, 18. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

¹⁰³ Irsko pitanje. Casement pred porotnim sudom, *Beogradske novine*, 19. maj 1916. – Информација из Лондона, КБ.

¹⁰⁴ Casement osuđen na smrt, *Beogradske novine*, 1. jul 1916. – Информација из Лондона, КБ.

судског процеса и нагласио да га „испуњава поносом, што сједи на оптуженичкој клупи мјесто да стоји на мјесту државног тужитеља“. У истом чланку је пренето писање Дејли њуза како је „велико питање, је ли разборито, да се Кесмент направи мучеником“.¹⁰⁵ *Београдске новине* су извстиле да су присталице Шин фејна у Даблину делиле брошуре с позивом Ирцима да „онога дана када Енглеска изврши смртну пресуду над Кесментом, немилостиво поубијају све Енглеze, који би се нашли на ирском земљишту“.¹⁰⁶ Тајмс је јавио како се Ирска парламентарна партија спрема да пређе у опозицију уколико Кесмент буде погубљен.¹⁰⁷ У истом броју *Београдске новине* су пренеле да се и међу британским војницима шири покрет за Кесментово помиловање и да неке старешине позивају војнике да се побуне уколико дође до погубљења. Лорд Асквит је добијао претећа писма у којима је стајало да неће „ни за сат надживјети Кесмента“. Међутим, у круговима британске владе се могло чути да је помиловање искључено уколико се сам Кесмент с том жељом не обрати британском краљу.¹⁰⁸

Одмах након изрицања пресуде, Њујорк тајмс је објавио неколико Кесментових писама једном америчком новинару. *Београдске новине* су одатле пренеле вест у којој „Кесмент освјетљава политику Енглеске и њене ратне циљеве“. Између осталог Кесмент је писао како је „највећи злочин Њемачке била њезина већа способност на свима пољима трговине. Енглеска се бори само за своје интересе као свјетска трговачка сила. Енглеска борба против Њемачке претворна је и лажљива је. Она тежи само затим да уништи њемачку конкуренцију. У том циљу здружила се са два разбојника, јер сама није у стању да изврши удар. На тај начин врши највећи злочин, за који се зна, одкад свијет постоји, а то је, да се цивилизација средње Европе уништи, а њемачка култура да буде потиснута руским незналаштвом и тиранијом“.¹⁰⁹

Врло занимљиво писмо поводом пресуде Роџеру Кесменту, оставио је британски драмски писац и социјалиста Бернард Шо. *Београдске новине* су пренеле готово у целини ово писмо објављено у Манчестер гардијану. Између осталог Шо је рекао како јавност зна и за друге издајнике, чак неоптужене и неосуђене, па би Кесмент био погубљен не због тога што је издајник већ због тога што је Ирац. Шо вели да је Кесмент је ступио у савез с Немцима јер је сматрао да ће њихова победа осигурати независ-

¹⁰⁵ Osuda Casementa, *Beogradske novine*, 2. jul 1916. – Информација из Берлина као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹⁰⁶ Nemiri u Dublinu, *Beogradske novine*, 8. jul 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹⁰⁷ Irska stranka i Casement, *Beogradske novine*, 30. jul 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹⁰⁸ Pokret za pomilovanje Casementovo, *Beogradske novine*, 30. jul 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹⁰⁹ Pisma Casementova, *Beogradske novine*, 7. jul 1916. – Информација из Хага као „нарочити брзојав Београдских новина“.

ност Ирске. Овај Кесментов потез Шо је назвао „оправданом политичком шпекулацијом“. Одмах затим Шо је желео да поентира: „Што се тиче питања вјерности према Енглеској, Кесмент се потпуно јасно исказао. Он је обратио пажњу на то да пет вјекова турско господарство на Балкану по мнијењу енглескога народа нијесу одузели право ни једноме Србину, да се бори за своју независност, те је он сасвим логично закључио, да исто толико вјекова енглеског господарства не може одузети право Ирцима, да чине то исто. Што се Србије тиче, то ми у Енглеској још дан дањи толико одлучно заступамо гореспоменуто мнијење; да чак ни догађај, којему би код нас одговарало рецимо убијство валескога принца у дублинским улицама, није било у стању да ово народносно правило уздрма у нашим очима и да нас спријечи да га чак шта више бранимо и оружаном силом. Изгледа ми, да се што се тога навода тиче не може противурећи Кесменту“. На крају писма Шо је навео да би Кесмент требало да буде третиран као ратни заробљеник, али да ће га, уколико буде погубљен Ирци сматрати херојем, а ако не буде можда шпијуном, па би се можда због тога „Кесмент јако одупро моме покушају да спријечим његову смрт“. ¹¹⁰ Ово веома интересантно упоређивање српског и ирског питања се након само неколико дана још једном појавило на страницама *Београдских новина*.

Роџер Кесмент је погубљен 4. августа 1916, а *Београдске новине* су о самом чину пренеле кратку Ројтерсову вест и то на крају свог опширног ауторског чланка на насловној страни новина. ¹¹¹ Лист је пренео и писање лондонског Централ њуза да је погубљење обављено вешањем, без присуства јавности. ¹¹² У званичном извештају о погубљењу наведено је да је Кесмент осуђен због споразума са Немачком који је предвиђао учешће Ирске бригаде на египатском ратишту. ¹¹³ А у гореспоменутом ауторском чланку је поред осталог написано: „Енглези су погубили Кесмента, ма да су се за његово помиловање заузеле многе угледне личности, међу њима тобож и сам Папа... Енглези су свакако имали право да ставе под суд Кесмента... Кесментов је случај унутарња енглеска ствар, ако су властодршци у Лондону сматрали, да не смију попустити притиску вршеном од стране Америке и Ватикана... А наша је пак ствар... да упутимо свијет на дубоки јаз, који постоји између енглеских ријечи и енглеских дјела. Колико су споразумне силе, а на њиховом челу Енглеска, тврдиле да оне воде рат за слободу човјечанства... за мале народе за цивилизацију... против опасности која пријети култури од варвара Њемаца и Аустријанаца. На том путу... погубљење Кесментово представља маркантну етапу... Кесмент би баш према енглеском схватању био један од најистакнутијих бораца за

¹¹⁰ Bernhard Shaw za Casementa, *Beogradske novine*, 1. avgust 1916.

¹¹¹ Casement, *Beogradske novine*, 5. avgust 1916.

¹¹² Pojedinosti o pogubljenju, *Beogradske novine*, 5. avgust 1916. – Информација из Ројтердама, КБ.

¹¹³ Zvanični izvještaj o smaknuću Casementa, *Beogradske novine*, 7. avgust 1916. – Информација из Лондона, КБ.

ствар споразума. Несумњиво је утврђено, да се он борио за права потиштених народа, и то једног подјармљенога и мученога племена, за које би у Лондону требали да покажу пречега интереса него ли за Србе и Јермене. Јер Ирска, за коју је Кесмент метнуо главу у торбу чини у саставу са Енглеском сједињене краљевине Велике Британије... У ствари баш та земља већ се седам стотина година бори за своја права, за своју културу, за своју националну слободу, те за све остале душевне вриједности, што их Енглеска у овоме рату жели извојевати цијелом свијету... Кесмент је починио фаталну и судбоносну грјешку, кад је сматрао да се говори енглеских министара пуни идеализма и хуманости односе и на Ирце“.¹¹⁴

Београдске новине су затим јавиле како енглеска штампа извештава о последњим тренуцима сер Роџера Кесмента: „Час извршења пресуде оглашен је као обично звоњењем тамничког звонца. Свештеник Макоран примио је један дан раније Кесмента у католичку вјеру и испратио га до губилишта. По извршеној пресуди свештеник је причао, како је Кесмент храбро пришао вјешалима, мирним ријечима препоручио своју душу Богу и умро за своју отаџбину. Љеш није предат родбини ради сахране“.¹¹⁵ *Београдске новине* су објавиле и како је један амерички новински магнат наредио својим листовима да на насловним странама објаве хвале Кесменту те нагласе да „Енглеска из догађаја у Ирској неће никако извући поуку, све док једном револуција не буде крунисана успјехом“.¹¹⁶ Француски Фреман журнал је одлуку британске власти да погуби Кесмента назвао глупошћу, па се „мора стрепити при помисли, што је судбина народа ове државе положена у такве руке“.¹¹⁷ *Београдске новине* су известиле да је амерички сенат усвојио резолуцију како је Кесментово погубљење било чин прекомерне строгости.¹¹⁸ Овај лист је пренео да су након Кесментове смрти у Даблину избили немири, да су у црквама служене задушнице и да је британска војска запосела све улице.¹¹⁹ Изјаве саучешћа су непрекидно стизале у Ирску.¹²⁰ Погубљењем сер Роџера Кесмента даблински Ускршњи устанак је добио свој епилог.

¹¹⁴ Casement, *Beogradske novine*, 5. avgust 1916.

¹¹⁵ Amerika i Casement, *Beogradske novine*, 8. avgust 1916. – Информација из Базела као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹¹⁶ Pogubljenje Casementovo. Opisi engleskih listova, *Beogradske novine*, 8. avgust 1916. – Информација из Амстердама као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹¹⁷ Zvanični izvještaj o smaknuću Casementa, *Beogradske novine*, 7. avgust 1916. – Информација из Лондона, КБ.

¹¹⁸ Amerika i Casement, *Beogradske novine*, 8. avgust 1916. – Информација из Базела као „нарочити брзојав Београдских новина“.

¹¹⁹ Pogubljenje Casementa. Ulične demonstracije u Dublinu, *Beogradske novine*, 6. avgust 1916. – Информација из Лондона, КБ.

¹²⁰ Izjave simpatije za Casementa, *Beogradske novine*, 10. avgust 1916. – Информација из Цириха као „нарочити брзојав Београдских новина“.

Из извештавања *Београдских новина* могу се извести занимљиви закључци. Наравно, Немачка и Аустро-Угарска су сматрале Ирце својим савезницима током борби у Првом светском рату, односно Ускршњег устанка у Ирској 1916. *Београдске новине* чињеницу о савезништву нису заобилазиле. Напротив, Ускршњи устанак су у једном моменту приказале као битку светског рата. Извештавање ових новина било је тенденциозно, али је то било и очекивано. Овај лист је поменуо све кључне факторе који су поред локалних Ираца креирали даблински устанак: Немачку, америчке Ирце и подршку римокатоличке цркве. *Београдске новине* су приметиле првобитно несналажење Британаца у новој ситуацији у Даблину, али и њихову доцнију консолидацију и гушење устанка. О догађајима пред устанак и самим борбама, о британској управи у Ирској, *Београдске новине* су писале само лоше. Када је постало јасно да ирски револуционари губе борбе у Даблину, вести о ирској победи и дезинформације о пуном краху британске администрације у Ирској су престали. У стварности, ирски устанак је доживео дебакл и то наравно није експлицитно поменуто јер су поред Ираца за њега кривицу носили и Немци. Ирски пораз је значио и немачки пораз. Стога су *Београдске новине* своје извештавање, надаље усмериле ка критикама енглеске јавности против политике британске владе према Ирској, наглашавању злочина британских војних и полицијских снага у Даблину, те одсуству америчке подршке британском решавању ирског питања. Вести о подршци коју су амерички и ирски Ирци пружали Немачкој и након сламања устанка требало је да буду додатна потврда исправности немачке политике. На сличан начин, вести о учешћу римокатоличког свештенства у ирском устанку служиле су потврди исправности политике римокатоличке Аустро-Угарске. Уредничка концепција *Београдских новина* била је, сасвим разумљиво, усмерена против британског непријатеља. Устанак у Даблину био је само још један у низу повода да се непријатељеве мане пренагласе или фабрикују како би се подигао морал аустроугарским службеницима и војницима у запоседнутом британском савезнику Србији и они и на овај начин убеде у исправност рата које су Немачка и Аустро-Угарска водиле против Британије. Извештавањем о британским бруталностима над Ирцима, *Београдске новине* су могле да сугеришу својим трупима и бирократском апарату како су Аустро-Угарска и Немачка мање бруталне, мање лажљиве, да су оне способније и хуманије, али и да могу да буду оштрије према унутрашњем непријатељу када већ то јесте Британија према Ирцима. Овакве сугестије и обликовање јавног мњења могле су се употребити на један или други начин у складу са тренутним стратешким потребама Аустро-Угарске и Немачке. У ширем смислу извештавање о Ускршњем устанку у Даблину могло је да буде сугестија и локалном српском становништву које је остало у окупираној Србији да и у самој Британији постоји озбиљан отпор против британске политике,

па да тиме бледи разлог да Срби савезништвом и даље буду окренути ка Гордом Албиону.

И на Кесментовом случају поново је било наглашено да су Америка и римокатоличка црква против поступка Британије. Она је за Кесмента била „лажљивац“, а њени савезници Француска и Русија „разбојници“. Неисправност британске политике приказана је и тиме што се бивши британски дипломата Роџер Кесмент одрекао једног од најтемељнијих основа британског идентитета, протестантске вере, и примио римокатоличанство. Подвлачено је противљење дела британске јавности званичној политици своје земље, а оно је најјасније наглашено кроз речи Бернарда Шоа.

Управо преко Шоовог обраћања *Београдске новине* су приказале и Кесментову наду да ће Британија дозволити Ирцима да се ослободе њене вишевековне окупације, као што је, наводно, али ипак не сасвим тачно, са симпатијама гледала на ослобађање Срба од вишевековне турске окупације. Овај детаљ употпунио је слику о *Београдским новинама* као сасвим солидном извору информација. Вишевековни српско-турски и ирско-енглески односи нису били идентични, али су били довољно слични да их није било погрешно упоређивати. Но, као што смо видели, то није био једини чланак у којем су *Београдске новине* упоредиле српско и ирско питање, јер је другом приликом постављено питање како у борби за права малих народа Енглезима Срби могу да буду пречи од Ираца. На српско-ирским паралелама наглашавана је недоследност Британије која је на једној страни подржавала самоопредељење малог народа, а на другој га сузбијала.

Одмах по завршетку светског рата Ирци су покренули рат против британске власти, овога пута ослонивши се на ирске војне кадрове који су се у светском рату борили на британској¹²¹ и америчкој страни.¹²² Англо-ирски рат (1919-1921) завршио се поразом Британије, поделом ирског острва на Северну Ирску у саставу Британије и Слободну Државу Ирску која је добила статус британског доминиона.

EASTER REBELLION IN IRELAND IN 1916 IN *BEOGRADSKJE NOVINE*

by

Aleksandar Raković

Summary

Germany and Irish revolutionaries together organized The Easter Rebellion in Dublin, in Ireland, in 1916. The rebellion was meant to attack Britain from the back and cause its third defeat after Gallipoli and Mesopotamia. The Britains put down the rebellion in several days. Fights in Dublin were the topic in the reports of the Austro-

¹²¹ Francis Costello, *нав. дело*, 80.

¹²² *Истѝо*, 123.

Hungarian daily paper *Beogradske Novine* (*Belgrade Newspaper*) which provided information for the occupying administration and army in Serbia. *Beogradske Novine* regarded the Irish as an ally of Germany and Austria-Hungary, and treated the Dublin rebellion as a battle in the world war. *Beogradske Novine* provided parallels between the Serbian and Irish issue.